

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

SENIORSERTIFIKAAT-EKSAMEN/ NASIONALE SENIORSERTIFIKAAT-EKSAMEN

GESKIEDENIS V2

2023

ADDENDUM

Hierdie addendum bestaan uit 14 bladsye.

VRAAG 1: HOE HET DIE MASS DEMOCRATIC MOVEMENT (MDM) IN DIE 1980's OP PW BOTHA SE 'HERVORMINGS' GEREAGEER?**BRON 1A**

Die bron hieronder is deur S Dubow, 'n geskiedkundige, geskryf. Dit verduidelik die toestand in Suid-Afrika wat in 1989 tot die stigting van die Mass Democratic Movement (MDM) gelei het.

Die Mass Democratic Movement (MDM) was 'n los alliansie van anti-apartheidsgroepe wat in 1988 gevorm is toe die apartheidregering beperkings op die United Democratic Front (UDF) en ander aktiviste-organisasies gelê het. Die MDM, wat uit UDF- en African National Congress (ANC)-ondersteuners bestaan het, het toe verryks as 'n selfs breër, meer vormlose (ongestrukteerde) front om teen apartheid weerstand te bied. Hulle het sterk bande met die Congress of South African Trade Unions (COSATU) gehad. Die feit dat die MDM geen permanente struktuur gehad het nie, het dit vir die regering moeilik gemaak om 'n verbod op hulle aktiwiteite te plaas.

COSATU het in Julie 1989 die voortou geneem en 'n beroep op die MDM gedoen vir ondersteuning van 'n landswye uittartingsveldtog van verset teen segregasie in hospitale, strande en openbare vervoer. Die gevolg was ses weke van uitdagende (ongehoorsame) aktiwiteite met vrywilligers wat doelbewus aanstootlike wette verbreek het en die tronke volgemaak het.

Daar is ook besluit om 'n massiewe werker-wegblyery (werkerafwesigheid) te organiseer om minagting (ontvredeheid) te toon vir die driekamerverkiesings wat op 6 September 1989 sou plaasvind; meer as 3 miljoen werkers het ag geslaan (gehoorsaam) op die oproep. Die veldtog is in middel September gestop toe die regering, met De Klerk wat die leiding geneem het, ingestem het om 'n nuwe era van konstitusionele onderhandelinge met die ANC te betree.

[Uit *Apartheid, 1948–1994* deur S Dubow]

BRON 1B

Die bron hieronder is geneem uit 'n koerantartikel met die titel 'South African Crackdown Defeating Apartheid Defiance Campaign' ('Suid-Afrikaanse Ingryping Onderdruk Apartheidsversetveldtog') wat op 31 Augustus 1989 in *The Washington Post* verskyn het.

Die burgerlike ongehoorsaamheidsveldtog en uittarting (uitdaging) van beperkings deur Suid-Afrikaanse swartes, wat al byna 'n maand aan die gang was, het begin momentum verloor as gevolg van 'n intensiewe landswye ingryping deur die polisie en 'n skerp toename in aanvalle op anti-apartheidsaktiviste deur wit vigilantes.

Terwyl leiers van die veldtog vandag plegtig verklaar het dat hulle hulle weerstand in die laaste week voor volgende Woensdag se gesegregeerde verkiesings vir die Parlement gaan verskerp, het die polisie ingetree en die verbanning van protestvergaderings en die arrestasie van swart nasionaliste en hulle liberale wit ondersteuners verskerp in, wat hulle gesê het, 'n poging was om die ontwrigting van die verkiesings te voorkom.

Mary Burton, die wit president van die Black Sash anti-apartheidsgroep vir vroue, en Dorothy Boesak, die vrou van Eerwaarde Allan Boesak, president van die Wêreldbond van Gereformeerde Kerke, is ook gearresteerd. Die vroue het probeer om 'n optog te reël na die Britse Ambassade, wat op die terrein van Suid-Afrika se Parlement geleë is, om 'n beroep op die Britse Eerste Minister, Margaret Thatcher, te doen om as bemiddelaar op te tree namens swart kinders wat vir beweerde veiligheidsmisdrywe aangehou is.

'n Poging deur swartes om bussegasiewette in Pretoria te minag, is meesal deur die arrestasie van ongeveer 'n dosyn betogers gedwarsboom (verhinder) voordat hulle in die busse vir slegs wittes kon klim, en planne om 'n veldtog vir 'alle skole vir alle mense' te begin, waar swart ouers sou probeer het om hulle kinders in skole slegs vir wittes in te skryf, het nie plaasgevind nie.

[Uit *The Washington Post*, 31 Augustus 1989]

BRON 1C

Die bron hieronder is geneem uit 'n koerantartikel wat op 14 September 1989 in *The Washington Post* verskyn het. Dit beskryf in hooftrekke die gebeure wat op 13 September 1989 ontvou het gedurende die vredesoptog, wat deur die Mass Democratic Movement (MDM) in Kaapstad gehou is.

Meer as 20 000 anti-regeringsbetogers van alle rasse het vandag Kaapstad se hoofstraat gevul in 'n 'optog vir vrede'. Burgerregteleiers het gesê dit toon die waardeloosheid (nutteloosheid) van noodregulasies (wette) wat gewoonlik sulke uitdrukings van politieke meningsverskille (konflik) verbied. Die optog, wat sonder enige voorval verloop het, was een van die grootstes wat al ooit in Suid-Afrika gehou is en die enigste een wat in die laaste jare 'n amptelike regeringskwytsekelding (afstand doen) van meer as 'n dosyn noodregulasies ontvang het waaronder dit vooraf verban of met geweld opgebreek kon word. Eerwaarde Allan Boesak, wat saam met die Anglikaanse Aartsbiskop Desmond Tutu, die optog van 'n myl lank geleid het, het aan die juigende ondersteuners by die Stadsaal belowe dat die anti-apartheidsbeweging se sesweek-veldtog van uitdaging (uittarting) sou voortgaan 'so lank as wat ons mense nie toegelaat word om vir 'n regering van ons keuse te stem nie'.

Swart, wit en Kleurling-, of gemengde ras-optoggangers het vandag in 'n golf in die stad se breë Adderleystraat afbeweeg terwyl hulle 'We Shall Overcome' en ander vryheidsliedjies gesing het in 'n uitstorting (uitbarsting) wat mens aan die Amerikaanse burgerregtebeweging in die 1960's laat dink het. Optoggangers het die banier van die verbode African National Congress en ander embleme van rewolusie gedra, en het openlik 'n beroep gedoen vir die omverwerping van die regering. Hulle het met die menigte (baie) wette teen politieke meningsverskille (onenigheid) gespot (grap gemaak daarvan) wat op enige ander tydstip in die laaste drie jaar feitlik verseker streng ingryping deur die polisie sou uitgelok het.

... Tutu, met 'n laventelkleurige (pers) ampsgewaad, het stralend aan die skare gesê: 'Vandag is 'n dag waarop ons, die mense, 'n groot oorwinning vir regverdigheid en vrede behaal het.'

[Uit *The Washington Post*, 14 September 1989]

BRON 1D

Die foto hieronder (fotograaf onbekend) is op 13 September 1989 geneem. Dit toon 'n gedeelte van die skare wat aan die vredesoptog deelgeneem het wat deur die Mass Democratic Movement (MDM) georganiseer is, met Allan Boesak, een van hulle leiers, sigbaar.

[Uit *Images of Defiance: South African Resistance Posters of the 1980s*]

Allan Boesak

Vrede in ons stad
Stop die moorde

UDF

VRAAG 2: WAS DIE WAARHEIDS-EN-VERSOENINGSKOMMISSIE (WVK) SUKSESVOL IN DIE BEREIKING VAN HULLE DOELWITTE MET AARTSBISKOP DESMOND TUTU AS DIE VOORSITTER?

BRON 2A

Die bron hieronder is geneem uit 'n aanlyn koerantartikel met die titel 'World Leaders Mourn Archbishop Desmond Tutu in Acknowledgement of Services Rendered to Imperialism: Sanitising the Crimes of Apartheid' (Wêreldleiers Rou oor Aartsbiskop Desmond Tutu in Erkenning van Diens Gelewer aan Imperialisme: Suiwering van die Apartheidsmisdade), deur professor Jean Shaoul op 5 Januarie 2022. Dit verduidelik Tutu se bydrae as voorsitter van die Waarheids-en-Versoeningskommissie (WVK).

Nelson Mandela, die eerste demokratiese Suid-Afrikaanse president, het Aartsbiskop Tutu as voorsitter van die Kommissie verkies. Dit is in 1996 begin en die doel daarvan was om algemene aandrang vir die verhoor te keer (te voorkom) van diegene wat vir die dood en marteling van tien duisende swart werkers en jongmense onder apartheid verantwoordelik was.

Tutu het 'n beroep gedoen vir versoening met die oortreders van waarlik verskriklike (afskuwelike) misdade, met slagoffers en oortreders wat die koudbloedige besonderhede van marteling en sluipmoorde (politieke moorde) beskryf. Die Kommissie het die gruwelade (politiese moorde) gekatalogiseer (aangeteken), onder meer die Sharpeville-slagting in 1960, die moorde in Soweto in 1976 en in Langa in 1985, en die moordbendes in die berugte (bekende) Vlakplaaskamp. Die gevolgtrekking (beslissing) was dat die regerende Nasionale Party-regering en hulle veiligheidsmagte vir die meerderheid menseregteskendings verantwoordelik was en is deur die sakewêreld, die regsbank (regters), die media en die kerk ondersteun.

Die bekendstelling van die WVK se verslag van vyf volumes, wat in 1998 verskyn het, het bevestig dat die toenemende wrede toepassing (afdwing) van apartheid primêr deur die vrees vir sosiale rewolusie gemotiveer is wat as die 'kommunistiese bedreiging' in Afrika voorgestel is; dat die besluit om apartheid te beëindig en om die mag aan die ANC oor te gee, op die afweer (voorkoming) van massarewolusie deur Suid-Afrika se werkers en jongmense gemik was; en dat die weg wat deur die ANC geneem is, ontwerp is om so 'n rewolusie te verhoed. Tutu het gesê: 'Indien die wonderwerk van ooreengekome skikking nie plaasgevind het nie, sou ons oorweldig gewees het deur die bloedbad wat feitlik deur almal as die onvermydelike einde van Suid-Afrika voorspel is.'

[Uit 'World Leaders Mourn Archbishop Desmond Tutu in Acknowledgement of Services Rendered to Imperialism: Sanitising the Crimes of Apartheid' deur J Shaoul]

BRON 2B

Die spotprent hieronder is deur J Shapiro, 'Zapiro', geteken en dit beeld Aartsbiskop Desmond Tutu uit wat in 1998 die Waarheids-en-Versoeningskommissie se finale verslag aan Thabo Mbeki in Kaapstad oorhandig.

[Uit *Truths Drawn In Jest: Commentary on the TRC through Cartoons*, geredigeer deur Verwoerd en Mahlubi 'Chief' Mabizela]

SNIPPERMASJIEN – Masjien wat inkriminerende dokumente met sensitiewe inligting vernietig

SNIPPERMASJIEN

ONS HET SOVEEL BEWYSE HANTEER AS WAT ONS KON.

ONS OOK.

BRON 2C

Die uittreksel hieronder is geneem uit 'n inligtingsdokument met die titel 'Truth and Justice: Unfinished Business in South Africa' deur Amnesty Internasionaal/Human Rights Watch. Dit het die aandag gevestig op hoe die aanbevelings van die WVK-verslag verder deur die regsbank (regters) en die regering ná 1994 hanteer moes word.

Selfs voordat die voorsitter van die Waarheids-en-Versoeningskommissie (WVK) die 1998-finale verslag kon aflewer, is 'n aantal oortreders verantwoordelik vir menseregteskendings in die tydperk voor Mei 1994 vervolg. Hierdie verhoorverrigtinge was 'n kritieke deel van die konteks waarin die WVK gewerk het, en het vandag steeds belangrike gevolge. Die mislukking van verskeie verhore het spesifiek beteken dat sommige sektore van die vorige veiligheidsmagte in die praktyk verantwoordelikheid vir ernstige menseregteskendings ontduik het.

Die WVK het in hulle 1998-verslag aanbeveel dat inligting wat gedurende hulle ondersoek bymekaar gemaak is, gebruik moet word as die basis vir verdere ondersoek en die vervolging van individue verantwoordelik vir ernstige menseregteskendings en aan wie nie amnestie verleen is nie. Die WVK het in die besonder by die regstelsel aangedring om 'nougeset aandag te gee aan die vervolging van lede van die Suid-Afrikaanse Polisiediens (SAPD) wat mense in hulle sorg aangerand, gemartel en/of doodgemaak het'. Die volgehoudende voorkoms van marteling, aanranding met die opset om ernstige letsels toe te dien en moorde volgens die teregstellingstyl by gearresteerde verdagtes in polisieondersoek, het die dringendheid (spoed) van hierdie aanbeveling deur die WVK beklemtoon.

Sedert 1998 is vordering om op hierdie aanbeveling te reageer, stadig alhoewel die regering 'n eenheid in die kantoor van die Nasionale Direkteur van Openbare Vervolging (NDOV) gestig het om hierdie sake verder te voer. Hierdie 'spesiale nasionale projekte'-eenheid hanteer ook gevalle van georganiseerde misdaad. Die klein aantal personeellede, onder 'n ervare advokaat en aanklaer, is steeds betrokke by die identifisering en voorbereiding van sake vir moontlike vervolging. Beperkte hulpbronne en struikelblokke om bewyse te herwin, sal hulle vermoë om baie sake te vervolg, verhinder.

[Uit 'Truth and Justice: Unfinished Business in South Africa', 2003,
deur Amnesty Internasionaal/Human Rights Watch]

BRON 2D

Die bron hieronder is op 'n openbare debat oor die nalatenskap van die Waarheids-en-Versoeningskommissie gebaseer. Dit is in Kaapstad gehou en *Newzroom Afrika*, 'n Suid-Afrikaanse televisienuuskanaal, was die gasheer. Anita Dywaba, 'n junior multimediaoernalis, het op 27 Desember 2021 'n oorsig oor die debat op *Independent Online (IOL) News* gedoen.

Sedert die aankondiging van Aartsbiskop Emeritus Desmond Tutu se heengaan, is die sosiale media aan die gons (besig) met baie wat die gevalle held prys vir sy aktivismewerk teen die ingenieurs van die apartheidsregime, die Nasionale Party. Terwyl die grootste deel van die wêreld herinneringe opgehaal het van hulle persoonlike ontmoetings met die oorlede Aartsbiskop Emeritus Desmond Tutu, het sommige hulle moedeloosheid (hopeloosheid) oor die nuus van sy heengaan uitgespreek. Die hartseer spruit skynbaar uit die veronderstelde mislukking van die Waarheids-en-Versoeningskommissie (WVK) onder Tutu se voorsitterskap.

In reaksie op hierdie kritiek het die voormalige President van Suid-Afrika, Thabo Mbeki, gesê dat die Aartsbiskop nie die verantwoordelikheid moet dra vir die tekortkominge van die Waarheids-en-Versoeningskommissie nie. 'Nee, die Aartsbiskop kan nie geblameer word vir wat ook al die tekortkominge was nie. Daar kon tekortkominge in die ontwerp van die proses gewees het. In daardie geval moet ons wat dit ontwerp het verantwoordelikheid neem vir dit wat verkeerd was,' het Mbeki gesê.

Mbeki het gesê dat die Aartsbiskop en ander mense wat deel van die WVK was, hulle bes onder omstandighede gedoen het om te help om die nuwe Suid-Afrika te bou. 'Ek dink nie die WVK het nie voldoen aan wat dit ontwerp was om te bereik nie; daar kon verkeerde verwagtinge daaroor gewees het. Die versoeningsproses is die oorblywende uitdaging vir ons, maar daardie proses van versenoing kon nie net deur die WVK-proses bereik word nie,' het Mbeki gesê. 'Die uitroeい (beëindiging) van die nalatenskap van apartheid en kolonialisme was nie die taak van die WVK nie; dit was die taak van die regering ná 1994,' het hy gesê.

[Uit *Independent Online (IOL) News*, 27 Desember 2021]

VRAAG 3: VOOR WATTER UITDAGINGS HET BRICS-LEDE TE STAAN GEKOM OM PROBLEME WAT DEUR KLIMAATSVERANDERING IN DIE 21STE EEU GESKEP IS, AAN TE PAK?

BRON 3A

Die bron hieronder is geneem uit 'n artikel met die titel 'BRICS Countries Political and Legal Participation in the Global Climate Change Agenda' (BRICS-lande Politieke en Regsdeelname aan die Klimaatsveranderingsagenda) deur E Gladun et al. en het in 2016 in die *BRICS LAW JOURNAL* verskyn. Dit maak voorstelle oor hoe probleme wat deur klimaatsverandering geskep is, aangepak kan word.

Een van die globale doelwitte van volhoubare ontwikkeling wat deur die internasionale gemeenskap uiteengesit word, is om lewensgehalte binne die beperkinge (grense) van die natuurlike omgewing te verbeter. Die primêre (belangrikste) manier om dit te bereik, is om klimaatsverandering te verminder. Die globale probleem van klimaatsverandering word hanteer in die oorvloed (baie) internasionale dokumente wat die regsraamwerk vorm wat die aktiwiteitie van state beheer om kweekhuisgasuitlatings ('GHG') te verminder, om die beste tegnologieë te ontwerp en te implementeer, en om op die terrein van die beskerming van die osoonlaag* saam te werk.

Die versamelde waargenome bewyse van werklike osoonlaagvermindering (agteruitgang) teen die middel van die 1980's was 'n sleutelfaktor wat lande in die era van klimaatsverandering ingelei het. Staats-, streeks- en multilaterale pogings om klimaatsverandering te hanteer, verskil met betrekking tot omvang, fokus en styl. Daar is ook groot diversiteit (verskille) in die sosiale en regssstelsels in die state wat onderneem het om klimaatskwessies te reguleer (beheer).

Sommige lande is meer ervare om kwessies wat met die natuurlike omgewing verband hou doeltreffend te reguleer, terwyl ander min ervaring het met die gebruik van regulerende (beherende) instrumente met betrekking tot hierdie vraag. Die probleem van klimaatsverandering kan egter nie opgelos word deur die pogings van slegs een land nie. Om die uitwerking van klimaatsverandering te verminder, sal eerstens globale konsensus (eenstemmigheid) vereis en ook doeltreffende globale omgewings-eenstemmigheid oor die geskikte reaksie op klimaatsverandering. Die doeltreffendheid van só 'n ooreenkoms hang af van die deelname van beide ontwikkelde en onontwikkelde lande.

[Uit 'BRICS Countries Political and Legal Participation in the Global Climate Change Agenda' deur E Gladun et al.]

***Osoonlaag:** Die deel van die aarde se atmosfeer wat byna al die son se skadelike ultraviolet lig absorbeer

BRON 3B

Die bron hieronder is 'n uittreksel uit 'n artikel met die titel 'The BRICS on Climate Change Global Governance' (BRICS oor Klimaatsverandering Globale Beheer). Dit het in 2016 in die *Journal of Global Studies Meridiano* 47 verskyn. Dit verduidelik uitdagings wat BRICS-lande het om op klimaatsverandering te reageer.

Dit is eerstens duidelik dat daar geen algemene posisie onder hulle (BRICS-lede) is nie. Nie net is die ambisies en die omvang van die voorstelle verskillend nie, die beleide verskil ook. Byvoorbeeld, terwyl China en Suid-Afrika besluit het om hulle doelwitte te definieer deur te erken dat daar in die volgende dekades 'n hoogtepunt bereik sal word, en dat daar dan vanaf 2030 'n baie skerp afname sal wees, het die Indiërs gekies om hulle kweekhuisgasuitlatings ('GHG') progressief (geleidelik) te verminder. Brasilië het op hulle beurt verkies om 'n absolute bydrae te maak. Laastens het die Russe een of ander 'natuurlike meganisme' gekies om hulle uitlatings te verminder. Dit illustreer die probleem om eenderse (ooreenkomstige) maatreëls met betrekking tot klimaatskwessies te identifiseer.

Alhoewel almal van hulle bewus is van die noodsaaklikheid en belangrikheid daarvan om volgens dieselfde beginsels op te tree om die impak van hulle aksies te versterk (te vergroot), is daar geen gesinkroniseerde (gesamentlike) optrede nie. Soos die Indiese Eerste Minister Narendra Modi dit direk gestel het 'klimaatsverandering is 'n kwelling (bekommerd daaroor) wat binne 'n raamwerk van samewerking eerder as dwang aangepak moet word'. Tweedens is die Russe se posisie in BRICS ongemaklik (moeilik). Dit is gedeeltelik omdat hulle as 'n Annexure I-groep* geklassifiseer word, so sommige verpligtinge rus direk op hulle in vergelyking met ander – wat geen verpligtinge het nie.

Een van die grootste uitdagings is dat daar erkenning is dat die koste om die gevolge van klimaatsverandering te beveg in die toekoms hoër gaan wees as streng maatreëls nie nou ingestel word nie. Die lande bied dus 'n kort-medium standpunt oor buitelandse beleid aan. Min van hulle (indien enige) is bereid om ekonomiese groei in te boet in die plek van die bevordering van 'globale publieke welsyn'. Almal wil op die ou einde 'meelopers' wees, maar niemand 'wil die rekening betaal nie'.

[Uit *Journal of Global Studies Meridiano* 47 deur AL Rinaldi et al.]

***Annexure 1-groep:** Klassifikasie volgens die Kyoto Protokol van meesal ontwikkelde lande wat regtens bindende mikpunte het ten opsigte van die vermindering van hulle uitlatings

BRON 3C

Hierdie bron is 'n uittreksel uit 'n toespraak deur President HE Xi Jinping van China by die COP26-beraad (die 26ste sessie van die Conference of the Parties) wat op 1 November 2021 in Glasgow (Skotland) gehou is. Dit beskryf in breë trekke maatreëls wat wêreldleiers uit ontwikkelde en onontwikkelde lande moet tref om die uitdagings wat deur klimaatsverandering gestel word, aan te pak.

Kollegas,

Dit is vir my baie aangenaam om die Wêreldleiersberaad by te woon en om maniere te bespreek om klimaatsverandering aan te pak. Die nadelige gevolge van klimaatsverandering het tydens ons gesprek duidelik geword en dit is toenemend dringend dat daar globaal opgetree moet word. Hoe om op klimaatsverandering te reageer en die wêreldekonomie te laat herleef, is hedendaagse uitdagings wat ons die hoof moet bied.

Eerstens moet ons multilaterale (alle partye) konsensus (ooreenkoms) handhaaf. Wat betrek globale uitdagings, soos klimaatsverandering, is multilateralisme (veelsydigheid) die regte vereiste. Die United Nations Framework Convention on Climate Change (Verenigde Nasies se Raamwerkkonvensie oor Klimaatsverandering) en die Paris Agreement (Paryse Ooreenkoms) verskaf die fundamentele regsbasis vir internasionale samewerking oor klimaat. Partye moet voortbou op bestaande konsensus, wedersydse vertroue, samewerking verbeter en ook saamwerk om 'n suksesvolle COP26 in Glasgow te hê.

Tweedens moet ons op konkrete aksies (optrede) fokus. Visies sal slegs bewaarheid word indien ons daarop reageer. Partye moet hulle verpligtinge nakom, realistiese teikens en visies daarstel, en hulle bes doen om volgens nasionale toestande hulle klimaatsaksiesmaatreëls in te stel. Ontwikkelde lande moet nie net self meer doen nie, hulle moet ook ontwikkelde lande bystaan om beter te doen.

Derdens moet ons die groen oorgang bespoedig. Dit is belangrik om innovering in wetenskap en tegnologie aan te moedig om ons energie en hulpbronne asook die nywerheidstruktuur en verbruikspatroon te transformeer en op te gradeer om 'n groener samelewing te bevorder en om 'n nuwe weg vorentoe te ondersoek wat ontwikkeling met bewaring koördineer.

Dankie.

[Uit *Chinadaily*, November 2021]

BRON 3D

Die foto hieronder is op 13 November 2021 gedurende die COP26-klimaatsveranderingkonferensie in Glasgow, Skotland, geneem. Dit toon klimaatsveranderingaktiviste wat plakkate gebruik om hulle gevoelens oor die gevolge van klimaatsverandering in die wêreld te verwoord.

[Uit <https://www.alamy.com/stock-photo/cop26-climate-change-conference-leaders.html>.
Toegang op 24 Julie 2022 verkry.]

**WIE SE PLANEET?
ONS PLANEET**

**LEIERS MORS TYD
TERWYL ONS HUIS
BRAND**

ERKENNINGS

Visuele bronne en ander historiese bewyse is uit die volgende geneem:

'Truth and Justice: Unfinished Business in South Africa', Februarie 2003 (Amnestie Internasional/Human Rights Watch)

Chinadaily, November 2021

Dubow, S. 2014. *Apartheid, 1948–1994* (Oxford University Press)

Gladun, E et al. 2000. 'BRICS Countries Political and Legal Participation in the Global Climate Change Agenda'

<https://www.alamy.com/stock-photo/cop26-climate-change-conference-leiers.html>.

Images of Defiance: South African Resistance Posters of the 1980s

Independent Online (IOL) News, 27 Desember 2021

Rinaldi, AL et al. 2016. *Journal of Global Studies Meridiano* 47, Department of Political Science, University of Sao Paulo, Brasilië

Shaoul, J. 2022. 'World Leaders Mourn Archbishop Desmond Tutu in Acknowledgement of Services Rendered to Imperialism: Sanitising the Crimes of Apartheid', Manchester University, Verenigde Koninkryk

Verwoerd en Mahlubi 'Chief' Mabizela. 2002. *Truths Drawn In Jest: Commentary on the TRC through Cartoons*, David Philip Publishers, Kaapstad

The Washington Post, 31 Augustus 1989

The Washington Post, 14 September 1989